

Der er *noget* på spil – tanker om kreativitet

Steen Nepper Larsen (SNL), lektor v. GNOSIS,
Aarhus Universitets forskningsinitiativ til studiet af sind og tænkning

Kreativitet er ikke bare fri leg, Guds skabelse af alt ud af intet, en genial kunstners tændgnist, en indre mental kraft, et slumrende alment menneskeligt potentiale eller noget, der først viser sig at have værdi, når et 'kreativt' produkt afsættes på et marked. Kreativitet kan indtræffe, når mennesker i sociale formationer konfronteres med forandringsbehøvende sammenhænge, griber mulighederne og tør blande de forbudne frugter. Altid er der 'noget' eller 'nogen', der gør modstand. Kreativitet er et fænomen, der ægges af konfliktualitet. Modsætninger modner, og livserfaringer kan paradoksalt nok gøre os yngre. Men falsk er den modsætning, der gør traditionstilegnelse og 'skoling' til kreativitetens antitese.

Das Denken hat immer einen Gegenstand, sei es der Gedanke selbst, auf den es verweist, oder aber eine wie auch immer geartete Referenz auf eine sinnliche Erfahrung. Er hat immer 'etwas' zum Inhalt und kann nicht 'nichts' zum Inhalt haben. (Vogd 2010:35)

Man kann nicht denken, ohne *etwas* zu denken. Das absolute 'Nichts' ist ein Bereich, der Weder sinnlich erlebt werden noch positive-sprachlich in sinnvoller Weise gefasst werden kann. (Vogd 2010:35)

§ 1. Tvang til fri skabelse – midt i en oxymoron samtid

Hvor den klassiske, monoteistiske, kristne metafysik hævdede, at Gud skabte alt ud af intet – *creatio ex nihilo* – og at uden hans uudgrundelige omnipotens ville intet være blevet til af det, som er; og hvor den moderne romantiks geniæstetik alene syntes at lade kunstneren *in splendid isolation* – udfoldende sig vederkvægende langt fra utilitarismens manifesterede fordringer og markedets bastante krav... – om at transformere denne uudgrundelige skaberkraft på profane agre (på papiret, på lærredet, på scenen, på musikinstrumentet etc.), proklamerer nutidens strategiske kreativitetsapologeter og driftige, snakkesalige innovationsagenter, at mennesket *as such* besidder kostbare indre kreative potentialer, som nationen må kræve forløst. Kreativitet bliver transformeret til jordemoderkunst.

Guds skabende almagt er blevet til en demokratiseret arbejdsivrig allemandsret, og humanpotentialismen er blevet den kognitive kapitalismes væsentligste og uomgængeligste kickstarter. Den humanistiske psykologi er på vej til at blive kapitaladækvat; thi uden kreativitetens benzin ingen nye opfindelser, ingen gennembrydende innovation og ingen stærk position på markedet.

Således er vi blevet forpligtet på at udfolde vor 'frie' og 'ubundne' kreativitet. Kun på denne måde kan vi (måske formå at) matche de truende, konkurrencelystne kinesere og indere. I kølvandet på globaliseringens intensiverede konkurrencemønstre og det kreative samfunds selvforståelse og ideologi opstår en række nye imperativer. Mennesket skal besidde selvledelseskompetence, og det skal evne at tage ansvar. Det skal være selvkontrolleret, og samtidig er det dømt til at være frit. Tidsånden er derfor i stigende grad blevet *oxymoron*, og vore dages retoriske panderter til talende tavshed, lysende mørke og sursød sovs synes at

hedde ufri frihed; strategisk selvpositionering uden mål og med, hittepåsomhed som kortåndet overlevelsestrategi; strategisk selvfordobling i det evindeligt vurderende evalueringscirkus; globaliseringslysten nationalisme; kælen kommerialisme; *branding* som semiotisk attraktion, imageplejende 'helle' i tegnenes hidsige trafik og *in worst case scenario* og i tilfælde af mislykkede forsøg på *damage control ex post*: en fatal brændemærkning af firmaet, institutionen og produktet; kompetent kvalitetsløshed, selvcentrerethed uden selv; nutidsforhippethed og nostalgisk traditionspleje; selvrygklappende, men med en behørig nysgerrig- og åbenhed indstillet på en ekspedit og ultrakort lukkertid; omstillingsparat tomhed etc.

Menneskets kreative personlige talenter og evne til videnskabelse er ved at blive til samfundets væsentligste produktivkraft. Lidenskabelighed og personlighed efterspørges. Det hele menneske med hud og hår og andre særheder er kommet på arbejde, på godt og ondt. Mennesket idéer er der nemlig penge i. Idealismens begreb om åndens kraft får en *revival* på Børsen. Nye tanker og praktisk omsættelige opfindelser er guld værd. Ord og praksisformer gøres til varer og 'udstyres' med forskellig pris. Originalitet er efterspurgt, hvis den vel at mærke kan anvendes. Morgendagens kapitalisme vil helst både være klog, skabende, sexet – og frem for alt attraktiv og effektiv.

§ 2. Tankeblokader

- Kreativitet – som skabelse af noget ved hjælp af ingen ting eller endnu mere radikalt:
- Kreativitet – som skabelse af noget, udelukkende via en ophøjet eller indre mental kraft (helt uden interaktion med eller inspiration fra andre mennesker; uden ting at tænke med; uden at være en del af proces; uden at være indfældet i og udleveret til en begivenhed)
- Kreativitet – som en slumrende almen menneskelig vuggegave (som var denne at forstå som et medfødt og foreliggende humant potentiale).
- Kreativitet – som skabelse af noget, udset til at opfylde alverdens eksterne formål (såsom: utilitaristiske, konkurrence- og markedsmæssige).

Disse fire tankeskabeloner er ikke blot idéhistorisk-blokerende for at forstå kreativitetens aktuelle muligheder; de synes også umærkeligt at snige sig ind i den forestillings- og dømmekraft, der må mobiliseres, hvis tanken overhovedet skal komme i gang med at tænke.

§ 3. Noget på spil

En proces- og begivenhedsorienteret tænkning af begrebet kreativitet må gå anderledes til værks. Kreativitet indtræffer frem for alt, når mennesker i sociale formationer konfronteres med forandringsbehøvende sammenhænge, og integrerer forbudne frugter i hidtil usete blandinger. Når de løber ind i noget, og prøver at få noget andet til at ske. Når de kender traditionen og vanerne til hudløshed, men ikke blot kasserer dem og indvarsler en forjættende og absolut ny begyndelse, som de franske revolutionære, der beskød tårnurene og ønskede, at 1789 skulle være år nul – men tværtimod tør tilegne sig disse arvestykker i et suverænt og overskridende perspektiv. Der er altid noget eller nogen, der gør modstand, og kreativitet er et fænomen, der spændes og ægges af konfliktualitet. En helt ny tidsregning

kommer sjældent fra novicer, som livet ikke har slidt på. Modsætninger modner, livserfaringer kan paradoksalt nok gøre os yngre.

I Edens Have fik mennesket at vide, at det ikke måtte spise af kundskabens træ; men det adlød heldigvis ikke. Det lod sig ikke blot lokke; det ville også lige se, hvad der kunne ske. Det ville prøve sig frem på egne ben, udforske mulighederne i det univers, det var i. Og der var ikke ingenting – eller intet – i paradiset, men tværtimod både køn, nøgenhed, træer, planter, lys, vand, luft og andre dyr, deriblandt ikke mindst et æble og en slange. Mennesket stod i forhold til tingene, og der var to køn. Der var tale om en række altid-allerede eksisterende mellemværender og ikke om nøgne, givne oprindeligheder, endelige om rene, neutrale positioner.

Paraplyer og symaskiner har det som bekendt med at mødes på operationsbordene; men mindre kan nu også gøre det. En uventet improvisation, en drillende synkope sætter strengene i svingninger, resonansen trænger sig på, inciterende anslag, der kalder på mere, invitationer til fælles udforskning og modspil; et neurovidenskabeligt eksperiment kundgør, at også blinde mennesker har spejlneuroner, og at de så at sige kan høre en form, mens deres visuelle repræsentationssystemer kører for fuldt tryk, og de "bades i" de visuelle perceptioner, de ikke har; at gennemskære nogle figurer, lag efter lag forskydes, skal efter skal skrælles af – som Jørn Utzon gjorde det, da han kreerede Sydney-operaen; at trække en skæv vinkel, at installere en uventet lyskilde, der løfter rummet ud af sit tredimensionale koordinatsystem og lader de vertikale og horisontale geometriske grids med en særlig attraktionsværdi og sprød skrøbelighed; at afsøge en for længst glemt sproglig form, der tages op igen med en ny og fremmedartet kraft; at kalde en materialetæthed frem i marmoret eller kirsebærtræet, der antager form, figur og glød via håndværkermesterens kyndige og vidende mellemkomst; at iværksætte et løfterigt og kvalitativt strøg hen over 'massen', så den ikke blot forbliver kritisk, men også løftes og frisættes; at sætte overliggeren en tand op i uddannelsesinstitutionerne, så dannelse, decentreringskunst og dristige koblinger kommer til at høre til dagens orden.

§ 4. Mennesket – et pegende dyr med vi-intentioner

Noget af det, der udmærker mennesket og adskiller det fra andre dyr, er at det har vi-intentioner. Det kan glæde sig på andres vegne, og det kan krænkes åbenlyst over andres krænkelser. Det kan have idéer om at ville frelse menneskeheden og om at opfinde noget, som kan lette livet for andre; og det kan drømme om at blive genstand for andres kærlighed, velvilje og anerkendelse. Dertil kommer, at vi – før vi kan tale – viser hinanden verden ved at pege på den og via appeller, rettet mod den andens opmærksomhed. Ivrigt pludrende og artikulerende fortæller barnet moderen, hvor noget er gemt for derefter at pege på det, det gerne vil have at spise og drikke. Vore nærmeste primater (de store aber) slås om maden, selv med deres egne unger, og de er langt fra så kommunikativt anlagte, som vi er.

Den amerikanske udviklingspsykolog og sprogforsker Michael Tomasellos (f. 1950) undersøgelser af disse forhold understreger, at kreativiteten tager form i udvekslingens modus (se fx *Origins of Human Communication* fra 2008). *No man is an island*. Kreativitetens tangenter trækkes mellem engagerede mennesker, der former hinanden og sig selv. Feedback-processernes klistrende kommunikative tråde af både ordløs og ordrig art spindes på tværs af det sociale: "Forstår du, hvad jeg mener? Hvad er det, du prøver at sige? Se, der er en rød bil! Har du også forstået det på den måde? Nej, jeg kan ikke lide

blomkålssuppe! Har jeg ikke ret i, at...?” Senere bliver det mere avanceret og uforudsigeligt. Vi øver os så at sige i at blive kreative. Vi bliver det ikke bare pludseligt *overnight*. Og det helt snedige er, at selvom gestikken er person- og kropsbunden er sproget og de almene kommunikationsformer både alles og ingens. Der bliver så at sige mere af det fælles, når det bliver brugt. De kommunikative bånd og muligheder er nemlig ikke en ansamling af endelige, begrænsede ressourcer.

Mennesket er det dyr, der kan undre sig over sine hænders og fødders brug; det må formeligt forbavses over sine ydre ekstremiteters kolossale anvendelsesmuligheder. Det kan kaste, bede, slå, kærtegne, spise, pege, holde, skrive, spille, male, pille, styre, hamre, skrue, save, gøre honnør, massere, onanere, bære, plante, skære, snitte, bore, lave V-tegn og give andre fuck-fingeren, skubbe, tegne, vaske, true, hidkalde, formgive, afvise, tørre, løfte og mindst 117 andre 'ting' med sine fem fingre.

Kroppens basale og udvidede fænomenologi er kreativitetens grund. Men biologien angiver intet oprindeligt og kulturløst startpunkt for en kreativitetens genese. Vi lever nemlig aldrig uden, at menneskelivet formes som en uafgørlig kiasme, bestående af et 'stykke' socialiseret biologi og et unikt biologisk muliggjort socialt og individuelt anliggende. Livet er ikke til at fiksere på denne side af døden, og hverken de evolutionshistoriske eller samfundsmæssige processer er gået i stå.

Dertil kommer, at mennesket kan længes og håbe, erindre og begræde, udkaste og afprøve, drømme og vove. Kreativitet kan bestå i modet til ikke blot at betræde nye veje – men tillige i at skabe nye flugtlinjer gennem terrænet eller sågar insistere på at blive stående, hvor andre går videre.

§ 5. Fordømt til at øve sig

Mennesket er det dyr, der skaber sig selv ved at øve sig livet igennem – og menneskeheden er en selvskabende art, der er blevet til det, den er, via øvelser. Således skriver den tyske filosof og rektor for Kunstakademiet i Karlsruhe, Peter Sloterdijk (f.1947), i bogen: *Du mußt dein Leben ändern. Über Anthropotechnik* (2009). Det relativt instinktfattige menneske er dømt til at udforme og lade sig forme af sociale øvelsessystemer – rækkende fra deltagelse i religiøse ritualer og frekventering af uddannelsesinstitutioner til sport, kunst og ikke mindst erhvervsarbejde. Mennesket er selvskabende og rastløst; men inspireres af forbilleder og lærer at imitere. Samtidig udvikler det vaner og normer ved at øve sig. Det, vi gør, virker tilbage på os selv; vi tager form af vore egne aktiviteter og de øvelser, vi underkaster os.

Mennesket søger at immunisere sig ved at udvikle en række mentale og fysiske måder at øve sig på. Fundamentalt gælder det om at usårliggøre sig på bedste vis i de rum, vi bebor og formgiver. Disse socio-immunerende øvelsesformer kalder Sloterdijk for antropoteknikker, og de tvinger mennesket til at handle, til at holde sig i form og ikke mindst til at udvikle en evne og vilje til selvkontrol.

En af øvelsesscenerne er grundskolen, der kaldes for en 'basislejr', og hvis gennemstrømmende indvånere må være rede til at bestige de højeste toppe under kyndig ledelse af en lærer. Vidsdommen bor ikke i de horisontalnivellerede dale. Læringsblokader, uddannelsesulyst og traditionelle holdninger dømmes ude. Lærerens angreb på trægheden i den bekvemmelige lejr består bl.a. i at foreskrive hele skoleklassen en vertikal fordring. Dens vilje masseres; den må vise sig villig til at stige opad. Det må klasserne i øvrigt også på de noget større samfundsmæssige akser. Man må være rede til at løfte sig, at *elevere* sig. Menneskeheden skaber hele tiden nye elevatorer, som den kører med og efterhånden kasserer til fordel

for nogle mere avancerede af slagsen.

Bagsiden af medaljen består i, at vi er dømt til livslang læring fra vugge til krukke, og at vi aldrig kan sige, at vi har lært nok. Det er sværere at blive en vis og uangribelig mester i et dynamisk videnssamfund. Vi underkastes et juveniliseringspres og synes alle at blive gjort til novicer i store læreland. Hvor læring for 30-40 år siden var et modstandsbegreb, der opponerede mod en passiv *top-down* indlæring, er læring i dag blevet til et banalt og bastant vilkår på alle samfundets niveauer. Ikke blot skal studerende og ansatte elske at lære at lære; det skal private firmaer, institutioner – og sågar nationalstater og overnationale organisationer også.

Atlas og *Philoponie* : At leve som menneske består i at bære den byrde, at vi sikkert aldrig kan lade være med at ville perfektionere os selv; at vi altid skal være med på at realisere nogle flere kreative potentialer og stille op til nogle flere kurser eller krige. Mennesket har tilsyneladende mod på mangfoldige prøvelser og selvpinsler, fra slankekur og kirurgiske kropsindgreb til arbejdsmarkedsrettede kurser. Mennesket er det dyr, der forlanger for meget, men også den skabning, der ikke vil måles med hjælp af andre målestokke end dem, *homo sapiens* eller rettere *homo socius* selv finder på.

Mennesket er den art, der er medskaber af de kriterier, det lever efter og dømmes sig selv ved hjælp af. Mennesket er indfældet i immanensen, men det har ofte også mod på transcendensen. Mennesket er et tænkende og prøvende kød; en krop, der gradvist tryller tænkningen frem. Dertil kommer, at det sjældent er alene. Ikke bare følges det til dørs af den overindividuelle grammatik, samtidig med at det er et stykke inkarneret og situeret evolutionshistorisk biologi; det præges intenst af sine egne valg og af de andres ditto; ikke mindst af deres anerkendende blikke eller mangel på samme, fx af deres mishagsytringer eller af en ubehagelig social kulde..

§ 6. Kreativitet er en positiv eksternalitet

Begrebet eksternalitet er en økonomisk teoretisk fagterm for det ikke-økonomiske, for de ydre forhold. Det blev udviklet inden for neoklassisk økonomiske teori i begyndelsen af 1900-tallet og kan direkte oversættes til 'udvendigheder'. Der skelnes traditionelt mellem positive og negative eksternaliteter. Førstnævnte skænker erhvervslivet (kapitalen) en række gratis fordele; sidstnævnte påfører samfundet ekstra omkostninger og uønskede konsekvenser, som det oftest bliver statens opgave at indløse eller afbøde.

Positive eksternaliteter kan være høj uddannelse, lysten til at kommunikere, sprog, kreative tanker, begæret efter at møde andre mennesker, stærke sociale bånd, empati, nysgerrighed og virkelyst. *Negative eksternaliteter* kan være forurening, støj, trafikpropper, nedslidning, stress, depressioner, angst, teknologisk betinget arbejdsløshed og en dårligt uddannet arbejdsstyrke. Den kognitive kapitalisme bliver i stigende grad afhængig af de positive eksternaliteter, samtidig med at det globale og det nationale samfunds politiske aktører bliver nødt til at gøre noget ved de negative eksternaliteter, fx ved at reducere CO₂-udledningerne, bekæmpe finanskrisen, at videre- og efteruddanne arbejdsstyrken, at inducere offervillighed og at prædike om sammenhængskraft, værdier, omstillingsparathed og konkurrenceevne.

Begrebets økonomiske, politiske og sociale implikationer behandles indgående i den franske økonom og filosof Yann Moulier Boutangs (f. 1947) *Le capitalisme cognitif* (2007) og af den amerikanske litterat Michael Hardts (f. 1960) og den italienske filosof Antonio Negris (f. 1933) *Commonwealth* (2009).

Tænke sig hvis vi ikke gad lytte til eller at se på hinanden, hvis vi ikke havde kønsorganer, erogene

zoner, stemmer, øjne eller ører, og hvis vi ikke skulle udvikle milliarder af neuronale forbindelser og knytte synapserne i hjernen igennem hele livet. Så ville det være svært, for ikke at sige komplet umuligt at være kreativ. Kreativiteten lever af de antropologiske mulighedsbetingelser, der er givet *anthropos*, hvis eksistens former sig som en livslang anden fødsel. Kreativiteten muliggøres af plastiske og lærenemme hjerner, der formes af kropslige, sociale og kommunikative rørelser, af dynamiske begivenheder på mikro-, meso- og makroplan.

Dertil kommer, at uden de 'gratis' eksternaliteter: sol, vind, vand, ild, jord og alverdens andre grundstoffer, fysiske forhold, og komplekse kemiske, biologiske og cellulære processer, så ville der ikke være noget materiale og nogen kontekst at være kreativ inden for.

§ 7. Kreativitet er ikke i sig selv livgivende og frisættende

Kreativ bogføring, kreativ krigsførelse, kreativ tortur, kreativ kontrol, kreativ skatteunddragelse, kreativ dobbeltmoral... At være kreativ er ikke i sig selv noget positivt. Kreative talenter kan også træde i overmagtens, voldens, løgnens og ondskabens tjeneste. Det må aldrig glemmes eller umærkeligt fortrænges; thi begrebet kreativitet er ikke i sig selv en rosenrød og vederkvægende pladsholder for en udelukkende positiv semantiks kulturelle bærebølge.

§ 8. "Just give me one note, Palle, just one note..."

I forbindelse med tildelingen af Sonningprisen til den amerikanske trompetist Miles Davis i 1984 komponerede Palle Mikkelborg værket *Aura* til sin (lære)mesters ære. Danmarks Radio var så generøs, at lytterne blev tilbudt at høre med på mange af prøverne (i 1984-1985). *Aura* blev faktisk først til en plade fire-fem år senere.

Efter en meget lang, snørklet og meget finurlig mikkelborgsk forklaring til sin gæstende solomusiker, replicerede Miles umiskendeligt hæst og lavmælt: "Just give me one note, Palle, just one note...". At være kreativ er ikke blot at kunne give andre det rette anslag, men også at kunne omsætte dette anslag i improvisationskunst inden for en kollektiv ramme, sat af legesyge og uhyre formbevidste individuelle ekvilibriste. Et musikalsk lydunivers blev udspændt; en fornem bærer af den moderne jazztradition løftede denne op til nye højder; mens han i momenter syntes at gøre sig fri af denne.

Skal man kunne spille kreativ angrebslysten volleyball, er det en minimalbetingelse, at man kan grundslagene og kan læse spillets 'logik' på et splitsekund. Bryder man igennem som eksperimenterende lyriker, som 12-tone-musiker eller som surrealistisk maler, er det næppe usandsynligt, at vejen er gået over langvarige og gedigne livtag med hverdagsproget, harmoniske dur- og molakkorder og naturalistiske og realistiske stiløvelser på utallige lærreder. Falsk er den modsætning, der gør traditionstilegnelse og 'skoling' til kreativitetens antitese. Miles kom godt nok til at hedde Miles – kort tid efter han blev født; men han blev ikke til Miles, før han havde øvet sig igennem decennier i alverdens mere eller mindre inferiøre øvelokaler og bands.

§ 9. Befordrende begrænsninger

Kreativitet er ikke bare fri leg. Det er lidet befordrende og ofte særdeles kedeligt at få en besked eller en ordre om bare at gøre, hvad man har lyst til. Får man derimod at vide, at radioindslaget til DR P1 maksimalt må vare 4 minutter og 48 sekunder, eller at artiklen til Information ikke må overstige 6.750 enheder alt inkl. – så er der en stor chance for, at disse begrænsninger kan vise sig at være befordrende for de kreative ydelser. Den franske forfatter Georges Perec (1936-1982) var medlem af *OuLiPo (Ouvroir de Littérature Potentielle; direkte oversat: Værksted for potentiel litteratur)*, og han formåede at skrive romanen *La Disparition* (1969), som et *lipogram* uden at anvende det ellers allestedsnærværende bogstav 'e'.

Dogmebrødrene satte i 1995 en række regler op, som filmskaberne ikke måtte bryde. "Kysthedsløftet" kom der mange stærke film ud af. Skakspillerne underkaster sig nødvendigvis, men også voluntært – ligesom i øvrigt volleyball-, basketball- og fodboldspillerne med flere – en række ufravigelige regler, der simpelthen konstituerer de forskellige spiltyper. Rokade-, off-side-, forsvarsopstillings- og skridtregler danner de rammer, hvor inden for der må udvikles kreative angrebs- og forsvarsformationer.

Men det er klart, at begrænsninger og stramme regler også kan kollidere med friheden og risikere at komme til at eliminere menneskets mulighed for at udfolde sig. Får man fx at vide, at man skal lave repetitive skråskriftsøvelser, skrive staveord og diktat i syv samfulde år (som det var tilfældet i min skoletid fra 1965-1972 på Birkhovedskolen i Nyborg) i stedet for at lære at tænke og eksperimentere i og udforske sprogets univers, kan man bestemt få lyst til luftforandring og få mod på større udfordringer. Visse rammer må brydes, traditioner forkastes, og snærende bånd løsnes.

Kort sagt og omsat til lærdomsinstitutionernes vidtstrakte felt: Omgangen med relativistiske, grænseløse og uambitiøse lærere er mindst lige så lidt smittende som udleveringen til at være underkastet den sorte skoles bannerførere.

§ 10. Leksikonopslag – kreativitet *revisited* [1]

Prisværdigt ærligt hedder det i det største danske leksikon: "**Kreativitet**,..., i daglig tale en løs betegnelse for menneskets evne til at skabe noget nyt, overraskende, hidtil uset." (*Den Store Danske Encyklopædi*, vol.11, Kbh. 1998). Længere nede i opslaget står der: "Kendetegnende for dem (kunstnere og kreative forskere, SNL) er sædvanligvis, at de er åbne for indtryk af enhver art, fleksible, nysgerrige, engagerede, højt motiverede, udholdende og målbevidste. Dertil kommer en høj grad af selvstændighed og jeg-styrke." Det løst begreb er både rummeligt og efterstræbelsesværdigt – og nogle mennesker er tilsyneladende bedre til at være kreative end andre; men vi har det alle i os som en slags demokratiske vuggedage.

Ordet kreativitet har i det hele taget gyldne dage i den psykologiske og sociologiske verden. Udbredt er her den konventionelle konsensus om, at der kan kobles direkte mellem et indre mentalt under og en efterfølgende handlings- og realiseringsproces, og at kreativitet både handler om det *konvergente* og det *divergente*. Stort set enslydende er derfor de følgende ni opslag på tre forskellige sprog:

"**Creativity** (*psychology*) that aspect of *intelligence* characterized by originality in thinking and problem solving. Creative ability involves the use of divergent thinking, with thoughts diverging towards solutions in a number of directions." (*Collins Dictionary Sociology*, Glasgow 2000)

“**Kreativitet** evne til skabelse af noget nyt og originalt samt til at realisere det; ...” (*Psykologisk Pædagogisk ordbog*, Kbh. 1998)

“Cognitive theories of creativity focus on the intellectual structures and processes that leads to insights, solutions, and ideas that are original and useful.” (*International Encyclopedia of the Social & Behavioural Sciences*, Amsterdam etc. 2001, p.2892)

“**Creativity**, the ability to make or otherwise bring into existence something new, whether a new solution to a problem a new method or device, or a new artistic object or form.” (*The New Encyclopedia Britannica*, Chicago et al., 15th ed., p.721)

“Creativity is the result of the convergence of basic cognitive processes, core domain knowledge, and environmental, personal, and motivational factors which allow an individual to produce an object or behaviour that is considered both novel and appropriate in a particular context.” (*Encyclopedia of Cognitive Science*, London 2003, p.862)

“Studies indicate that the creative person is nonetheless an intellectual leader with a great sensitivity to problems. He exhibits a high degree of self-assurance and autonomy. He is dominant and relatively free of internal restraints and inhibitions. He has a great range of intellectual interests and shows a strong preference for complexity and challenge.” (*The New Encyclopedia Britannica*, Chicago et al., 15th ed., p.721)

“Der kreative Mensch zeichnet sich durch weitgehende Selbständigkeit und Weltoffenheit aus, desgleichen durch geistige Flexibilität, unkonventionellen Denkstil und hohe Frustrationstoleranz.“ (*Meyers Grosses Universal Lexikon*, Mannheim 1983)

„The characteristics that have been identified as important to creativity are tolerance for ambiguity, openness, independence, positive sense of self, high energy, general curiosity, wide interest, as well as introversion, attraction to complexity, need for recognition, and a variety of others.“ (*Encyclopedia of Cognitive Science*, London et al. 2003, p.867)

“...(I en meta-kognitiv horisont, SNL) we can exert a degree of control over our own thinking and direct our cognition to the generation of original and useful ideas, insights, and solutions. We can think creatively.” (*International Encyclopedia of the Social & Behavioural Sciences*, Amsterdam etc. 2001, p.2895)

§ 11. Kreativitet – et begreb med større betydningsvidde end prægans

Verdens bedste filosofiske ordbog: *Historisches Wörterbuch der Philosophie* forsøger at indfange begrebet kreativitet ved hjælp af en kølig, analytisk og formal-logisk hær af seks uomgængelige forkortelser samlet i én formel: “Kreativität (H, I, R, P, B, S); das Handlung H des Individuums I wird zum Produkt P führende Handlung H des Individuums I wird vom Beurteiler B im Hinblick auf ein System S von Erwartungen und Zwecken als kreativ eingestuft“ (S.1200).

Det vækker en vis moro, når man læser videre og ser, at der lige efter denne imponerende universalnøgle til skandering af kreativitetens trindelte logik sættes fokus på tre forhold:

- 1): Begrebet kreativitet er ikke et præcist videnskabeligt begreb; det kan både referere til personer, handlinger (processer) og resultater (produkter),
- 2) Der er en stor forskel på at løse problemer kreativt og at undersøge (og forske i) problemer kreativt &
- 3). Der er ingen direkte eller nødvendig identitet mellem intelligens og

Det er netop den førstnævnte pointe, der gør, at kreativitet kan mobiliseres som et begreb og som et ord med en positiv valør langt fra de videnskabelige offentlighedens krav om definatorisk begrebskonsistens og nøgtern testabilitet. Manglen på éntydighed og fraværet af almene anvendelsesforpligtede(n)de sprogpilsregler gør alverdens subjektive projektioner, erhvervsøkonomiske strategier og vidtløftige kunstneriske, kulturelle og politiske projekter mulige i kølvandet på det multifacetterede fænomen kreativitetens vidtforenede historie.

Med tankerne fyldt til randen af leksikalske opslag og med denne omfattende oversigt over markante stationer på kreativitetens vej skænkes man mulighed for bedre at forstå samtidens kreativitetstale og -hang. Det viser sig nemlig, at gamle tale- og forståelsesformer går usamtidigt igen. Fortidens figurale træk er ikke klinget af. Der tales stadigvæk om at skabe alt ud af intet, om at det frie menneske er kreativt, om at vor antropologiske værensbestemmelse er at være kreativ, om at kreativitet skal føre til innovation og rationel markedsadfærd etc. Idéhistorien er en nærværende understrøm af pulserende sprogpil, der med jævne mellemrum vækkes til live og går igen. Kreativitet er ikke en død zombie, men et levende ord med en omfattende, næsten alt for omfattende betydningsvidde.

§ 12. Exit som en ny begyndelse

Ordet kreativ betyder skabende, og kreativitet er evnen til nyskabning. Ordene stammer fra den latinske sprogkreds: *creare, creatum* – skabe, skabende. Innovation og innovativ betyder hhv. fornyelse og fornyende – igen af latinsk oprindelse: *innovare, innovatio*. Innovation har i mange år været koblet intimt til produktudvikling, ny teknologi og økonomiske processer; men i Innovationsrådets Årsrapport fra 2005: *Innovative Danmark* tales der også om brugerdreven innovation, innovative regioner, innovationskraft, innovative idéer og innovationskompetence. I rapporten anvendes en uhyre enkel og kommercielt orienteret definition. "Innovationsrådet har defineret innovation fundamentalt som noget nyt, der har en værdi på markedet."

Kongeniale toner lyder fra International Thomson Business Press. Fra dette forlag foreligger der en bogserie, kaldet *Smart Strategies Series*. Heri forefindes Neil Coades definition af kreativitet i skriftet *Be Creative. The Toolkit for Business Success* (London/Boston 1997, p.1): „My definition of creativity is the bringing into existence of a product or service which is the outcome of imaginative thinking.“ Her placeres kreativiteten *noch einmal* i det mentale menneskelige dyb, langt inde i tænkningens forunderlige og initierende *black-box*. Herefter lanceres en ganske simpel model med to typiske årsags-pile: „Creativity (idea generation) → Innovation (new product/process development) → Market (product launch)“. Det sker

på side 2, der kondenserer den logik, som verdens førende handelshøjskoler, den hjemlige regering og de fleste af landets håbefulde råd og styrelser er med til at kanonisere i disse år. De håbefulde medførs-pile er med usvigelig sikkerhed altid til stede i samtidens strategiske embeds medfør. 1, 2, 3 vupti! 1 fører til 2, der fører til 3 i det, der også kaldes for *business cycle* modellen.

Som det også fremgik af § 1 og 2 oven for, er det værd at bemærke sig, at kreativitetspotentialet gøres til innovationens motor. Kreativiteten tydes som årsagen, innovationen som resultatet. De "mentale skift" skaber innovationskultur. Devisen lyder som af én tilsyneladende uangribelig tidsånds mund: hvis ikke det hele ender med et salg (et nyt produkt, en omsætning) på markedet, har den kreative tændgnist ikke været noget værd.

Men tænke sig hvis innovation – og kreativitet i øvrigt – også kunne have befattet sig med noget ikke-markedsorienteret, såsom skabelse af viden, forundring, skønhed, erfaring, nysgerrighed og glæde. Tænke sig hvis denne simplificerede tankegang kunne afløses af én, der i stedet havde skabelse af kvalitative brugsværdier, fællesskab, vellyd, livskraft og forundring som 'målestok'.

"Unthinking men are like sleepwalkers", skrev den tyske filosof Hannah Arendt (1906-1975) i *The Life of the Mind* (1971, p.191). Hun bestemte evnen til at tænke som menneskets væsentligste essens og som en normative udmærkelse. Tænkningen er hverken en tjenestepige for videnskaben, en virkelighedens kopimaskine, en servicering af teknologien eller af de menneskeskabte institutioner. Tænkningen forstyrrer alle ordinære aktiviteter og fungerer som en stikkende bremse og en forfriskende hvirvelvind. Mennesket er fældet ind i verden; men ikke dømt til at blive en død ting eller et tavst fænomen. Den selvstændige evne til at tænke udvikler forestillingsevnen, der rækker ud i og efter verden. Dømmekraften bestemmer hun som en social sans.

Stiller man sig selv den opgave at ville gentænke og redde kreativetsbegrebet, er det næppe helt tosset nøje at dvæle ved Arendts vise og slidstærke ord.

Noter

[1] § 9, 10 og 11 trækker på SNL: *Kategoriale tydninger af den kognitive kapitalisme – med specielt henblik på at begribe samtidens trang og hang til kreativitet*, GNOSIS Vedhæftninger nr.3, Kbh. 2008, s.72-75. Teksten kan også besigtiges som pdf-fil via www.gnosis.au.dk.

Referencer og inspiration

Hannah Arendt: *The Life of the Mind. One/Thinking, Two/Willing*, New York 1978 (1971)

Mary Bates: "The Mind Is a Mirror. How blind people 'see' the action of others", *Scientific American*, d. 10.11.2009 (se www.scientificamerican.com/)

Hans Ulrich Gumbrecht: *In Praise of Athletic Beauty*, Cambridge/London 2006

SNL: *Sproget er alles og ingens. Erkendelse og spekulation*, Århus 1995

SNL: "Dannelse og refleksivitet. Interview med Thomas Ziehe", i Thomas Ziehe: *Øer af intensitet i et hav af rutine*, Kbh. 2004 (opr. en artikel i DPU's magasin *Asterisk* nr.10, Kbh. 2003)

SNL: "Innovation som total national forløsning i den neoliberale stat", i *Fagbladet Ingeniøren*, d.17.2.2006

SNL: *Neurovidenskab – en udfordring for filosofisk tænkning. En kritik af samtidens hang til at søge efter sandheden om mennesket inde i hjernen*, GNOSIS Vedhæftning 2, Kbh. 2008 (SNL *Kategorialtydninger af den kognitive kapitalisme – med særligt henblik på at begribe samtidens trang og tvang til kreativitet*, GNOSIS Vedhæftning 3, Kbh. 2008 (www.gnosis.au.dk))

SNL m.fl.: *En flerstemmig vision for uddannelsessystemet – livgivende forestillinger*, SOPHIA, 2008 (www.sophia-tt.org) – Sophia – tænketank for pædagogik og dannelse

SNL & Jens Erik Kristensen: "Økonomiens metamorfoser og kapitalismens hamskifte – om vidensøkonomi og kognitiv kapitalisme", *Kritik* nr. 190, Kbh. 2008

SNL: "Kritik af den kognitive kapitalisme", *Dansk Sociologi* nr.1, Kbh. 2009

SNL: "Den livslange anden fødsel. Om Peter Sloterdijks sfærologi og filosofiske antropologi", *Vagant* nr.1, Bergen, 2009

SNL: "Dannelsestankens aktualitet og udsathed", i Dansk Lærerforenings *Fællesskrift 09*, Kbh. 2009

SNL: "Sproget er ikke kun et redskab", i Dansk Lærerforenings *Det rum(men)lige sprog*, Kbh. 2009 SNL: "Art and Crisis – Reflections on the Edge of Cognitive Capitalism", i *EXIT09*, Kunstakademiet, Kbh. 2009

Interview med SNL: "Danmark i den kognitive kapitalisme", *Turbulens*, 2009 (se også www.turbulens.net)

SNL: "Mennesket er dømt til at øve sig", kronik i *Information*, d. 28.8.2009

SNL: "Filosofi som sprogkritisk praksis" i Cort Ross Dinesen (red.): *Kartografi, Morfologi, Topologi*, Kbh. 2009

Lars Thorup Larsen & Carsten Bagge Laustsen: *Hvad er sociologi*, Kbh. 2010

Rüdiger Safranski: *Wieviel Globalisierung verträgt der Mensch?*, München 2003 Richard Sennett: *The Craftsman*, London 2008

Peter Sloterdijk: *Sphären III. Plurale Sphärologie. Schäume*, Frankfurt am Main 2004 Peter Sloterdijk: *Im*

Weltinnenraum des Kapitals, Frankfurt am Main 2005

Peter Sloterdijk: *Der ästhetische Imperativ. Schriften zur Kunst*, Hamburg 2007
Raymond Tallis: *A Philosophical Inquiry into Human Being*, Edinburgh 2003

Mark Turner (Ed.): *The Artful Mind. Cognitive Science and the Riddle of Human Creativity*, Oxford/New York 2006

Paul Valéry: *Monsieur Teste. Indføring i Leonardo da Vincis metode*, Kbh. 2000

Werner Vogd: *Gehirn und Gesellschaft*, Velbrück Wissenschaft, Weilerswist – in print – 2010